

HARC A GYARMATOKÉRT

A gyarmatosítás újabb hulláma: 1880-tól

- Új országok jelentkezése: Németország, USA, Japán
- Új területek felé irányuló terjeszkedés: Kína, Törökország
- Új célok: a XIX. sz. közepétől a gyarmatok elsősorban piacok és nyersanyagforrások (korábban: kirabolták a területeket) –
- Ok: a gazdaság ugrásszerű fejlődése + a monopóliumok kialakulása miatt új piacok kellenek
- Új stratégiai érdekek jelentkezése: biztosítani kellett a gyarmatokra vezető útvonalakat (minden területnek stratégiai jelentősége van, nem lehet fehér foltot hagyni a térképen)
- Új módszerek: protektorátus (franciák-Tunisz)
- Egyenlőtlen szerződések, koncessziók kikényszerítése, pénzügyi, gazdasági függésbe vonás
- Ideológia: a gyarmatosítók faji felsőbbrendűsége (ok: a gyarmatosításra való képesség a nagyhatalmi státusz mércéje)
- A piacéhség a gyarmatosítókat is egymás ellen fordította

AFRIKA

- XIX. század végéig: a partvidék meghódítása (Aranypart, Elefántcsontpart, Rabszolgapart)
- XX. század eleje: Etiópia és Libéria kivételével egész Afrika gyarmat (a technikai fejlődés is segíti a gyarmatosítást)
- Franciák: nyugatról kelet felé
- Angolok: északról dél felé haladva akartak összefüggő gyarmatbirodalmat létrehozni-Szuezi csatorna
- Brit törekvések kifejezője: Kairó-Fokföld vasútvonal – cél: Indiába vezető út biztosítása
- 1898. Fashodai incidens- a Kongó felől Szudánba behatoló franciák itt kitépték a trikólórt
- köv.: angol és francia csapatok felvonulása a Nílusnál – végül: a franciák meghátráltak Kongót Belgium kapta meg – ütközőpont
- 1899-1902. Angol-búr (dél-afrikai holland telepesek leszármazottai) háború – angolok: koncentrációs táborok, búr falvak felégetése
- Németek: jelentős területeket szereztek Afrikában
- Olaszok: 1896. Etiópia – a bennszülöttek megverték őket – gyarmati területeket a Mediterráneumban szereztek(a görög szigetek egy része)

ELŐ-ÉS KÖZÉP-ÁZSIA

- Oroszország terjeszkedése Közép-Ázsiában
- 1885. Afganisztán elleni orosz támadás – háborús konfliktus Angliával – de az oroszok meghátráltak – Perzsia és Afganisztán érdekszférákra való osztása
- Angolok: India biztosítása a cél (ezért befolyásuk alá vonták: Afganisztán, Burma, Tibet, Perzsia)
- Németország: II. Vilmos bejelentése: a németek nem közömbösek a keleti ügyek iránt
- 1898. II. Vilmos zarándoklata Jeruzsálemben
- Német Bank koncessziót kap a Berlin-Bagdad vasútvonal megépítésére
- Köv.: Anglia partra száll Kuwaitban - megakadályozza NO. Kijutását a Perzsa-öbölhöz

DÉLKELET-ÁZSIA- KÍNA

- Oroszország: transzszibériai vasút építése – Kína felé terjeszkedés
- Japán: 1894. Korea, Tajvan anektálása, előretörés Mandzsúriába
- FRO: Indokína, Vietnam
- Ütközőállamként független: Sziám (ma: Thaiföld)
- 1899. USA: Nyitott Kapuk elvének meghirdetése- megvétózta az európai nagyhatalmak kizárólagos jogait.
- 1900. Boxerlázadás – a gyarmatosító hatalmak verték le
- Kína: a nagyhatalmak befolyási övezetekre osztották

AMERIKA

- USA: jelentős tőke kivitel Latin-Amerikába – köv.: függő viszony
- 1898. Havanna kikötője: Amerikai hadihajó felrobbanása – köv.: Amerika hadat üzen Spanyolországnak
- Amerikai-spanyol háború: amerikai győzelem
- Puerto Rico anektálása
- Kuba, Puerto Rico és a Fülöp-szigetek: amerikai védnökség alatt látszatfüggetlenség
- 1901. Panama-csatorna megépítése – USA mellőzi Angliát – 1914. megnyitása

Okkupáció: Katonai megszállás

Anektálás: elcsatolás

AFGANISZTÁN RÖVID TÖRTÉNETE

Az ókor viharai

A Kr.e. VII. és VI. században alakult ki az Amu darja felső folyásánál Baktria állama, melynek fővárosa, Baktra (a mai Balkh) fontos kereskedelmi gócpont volt (Szamarkand, Kabul, India felé vezető kereskedelmi útvonalak találkozási pontja). Kr.e. 530 táján perzsa befolyás (Akhaimenidák) alá kerülnek az itt élő nomád állattenyésztő népek. Kr.e.

328-ban az Indiát meghódítani szándékozó Nagy Sándor pusztította végig ezt a területet, majd a makedón uralkodó halálát (Kr.e. 323) követően a Szeleukidák irányították a térséget. De Kr.e. 305-től az indiai Csandragupta terjesztette ki hatalmát az itt élők fölé. Kr.e. 250 és 130 között a Gréko-Baktriai Királyság területéhez tartozott, majd a Kusán Birodalom kebelezte be, s ezzel India felől a buddhizmus is teret nyert. Erről tanúskodtak a legutóbbi időszakig a Bamidszán-völgy óriási, sziklába vájt Buddha-szobrai. 350-558 között a heftalita ("fehér hun"), majd 558-650 között a perzsa hatalom uralta. (Több kisebb a Türk Kaganátusnak, illetve a Szasszanidáknak adózó vazallus állam jött létre.)

A középkori hódítók forgatagában

Kereskedelmi jelentősége nagy volt, mert itt húzódott keresztül a selyemút, melyen a Távol-Keletről Európába jutottak el a luxuscikkek, fűszerek. A heráti csata (651) eredményeképp az arabok szállták meg Afganisztánt, s a Szaffaridák uralma idején (870 körül) iszlamizálódott e térség. Afganisztán kalifátus lett. 960-1186 között a türk Ghaznavidák lettek e terület gazdái, ám a belviszályok és a szeldzsukok támadásai kikezdték ezt a hatalmat is. 1219-ben Dzsingisz kán katonái foglalták el, ami a gazdasági

és társadalmi viszonyok tekintetében jelentős visszaesést eredményezett. Majd a XIV. sz. végén Timur Lenk foglalta el, s tette a korábban lerombolt Herát birodalma kereskedelmi és kulturális központjává. A nomád afgánok (pastuk, patanok) és a különböző mongol és török népcsoportok ekkor váltak dominánssá a földművelő tádzsikokkal szemben. 1504-ben létrejött a Mogul birodalom, melynek a fővárosa Kabul lett. Uralmuk alatt az afgánok jelentős része letelepedett életmódot folytató földművelő lett. A rosani iszlám szekta vezetésével a XVI. sz. közepén mogul-ellenes mozgalom bontakozott ki, mely nevét a szekta Bajazid Anszar, másképpen Pir Rosan ("felvilágosult vezér") nevéből kapta. A felkelést a paraszti tömegek is támogatták, s az afgán törzsek összefogását eredményezte. Ez lehetőséget teremtett arra, hogy az afgán nép egységesüljön.

Az önálló afgán állam kezdeti lépései

A XVIII. sz. végén Ahmad Sah Durráni (1747-1773) megalapította az afgán államot, a törzsi gyűlés őt sahhá választotta. Innen kezdve a Durráni törzs adta Afganisztán három uralkodó dinasztiáját (Szadozai, Barakzai, Mohammedzai). Sorozatos hódítások során a kasmíri, beludzsisztáni, pandzsábi, üzbejisztáni és tádzsikisztáni területek egy része az afgán uralkodók befolyása alá került. Utódai alatt a Durraniak állama részekre tagolódott, s csak a kabul környéki területek játszhattak központi szerepet. 1826-ban Kabul kánja, Doszt Muhammad felvette az emír címet, majd megalapította Barakzai-dinasztiát. Az ország területét a brit politikai törekvések miatt azonban nem sikerült egyesíteni.

Afganisztán délkeleti területeit az indiai szikhek hódították meg, majd a XIX. sz.-ban Brit India részévé vált. Ezt követően folyamatosan a brit-orosz vetélkedés színtere, voltaképpen ütközőállam. Több háborút is indított Nagy-Britannia Afganisztán megszerzésére (1838-1842, 1878-1880, 1919), de nem tudta azt teljes egészében elfoglalni. Csak annyit volt képes elérni

a brit kormányzat, hogy az 1880-as gandamaki egyezményben az afgánok elfogadták, hogy nem folytatnak Nagy-Britanniától független, önálló külpolitikát. 1884-ben viszont Oroszország elfoglalta Türkmenisztánt, de Nagy-Britannia is birtokolt türkmén területeket, így a határ megállapításánál gondok adódtak. 1893-ig diplomáciai és fegyveres összecsapások zajlottak, majd a Durand-szerződésben foglalták a Brit India és Afganisztán közötti határvonalat. Ennek értelmében a pastuk több mint fele a mai Pakisztán (az akkori Brit India) lakója lett.

A XX. század

1907-ben újabb brit-orosz szerződést kötöttek, melyben meghúzták egymás érdekszféráinak határait, s Afganisztánt brit befolyási övezetté nyilvánították. Az 1905-ös orosz forradalom, illetve az 1908-1909-es ifjútürök forradalom hatására ifjúafgán mozgalom kezdődött, melynek vezetője Mahmud Tarzi lett - az első afgán napilap kiadója. A két világháború idején Afganisztán semleges maradt. 1919. február 28-án viszont - miután az ifjúafgánok egyik vezetője, Aman Ullah jutott hatalomra - kinyilvánították Afganisztán függetlenségét. Ez vezetett a 3. brit-afgán háborúhoz, melyet az 1919. augusztus 8-i ravalpindi békében Nagy-Britannia az afgán állam szuverenitásának elismerésével zárt le. Az akkori uralkodó, Amánulláh (1919-1929) 1926-ban felvette a "padisah" címet. 1923-ban kiadták az ország első alkotmányát, megkezdték a kapitalista viszonyok kialakítását, de a reformok ellenére (rabszolgakereskedés megszüntetése, állami iskoláztatás és igazságszolgáltatás) uralkodása végén polgárháború robbant ki. Utódával (Muhammad Nadir) 1933-ban merénylet során végeztek a törzsi arisztokrácia és papság hívei. Ekkor fia, Muhammad Zahir sah követte a trónon. 1936-ban a perzsa (dari) mellett a pastut is hivatalos nyelvvé nyilvánították. 1937-ben pedig Afganisztán Iránnal, Irakkal és Törökországgal megkötötte a saadabadi megnevezésű szerződést.

Amikor 1941-ben a szövetségesek megszállták Iránt, a szovjet és a brit kormány nyomására kiutasították Afganisztánból a német és olasz állampolgárokat (a diplomátákat viszont nem). 1947-ben határvita robbant ki Afganisztán és az újonnan megalakult Pakisztán között. 1964. október 1-én új alkotmányt léptettek életbe, ennek értelmében az ország államformája alkotmányos királyság lett. 1967-1971 között (Etemádi Nur Ahmad miniszterelnöksége idején) kormányválságok sorozata rázza meg az országot. 1973-ban a király unokaöccse és sógora (Muhammad Daud) - kihasználva Muhammad Zahir sah olaszországi távollétét - megdöntötte a királyságot és kikiáltotta a köztársaságot, melynek ő lett az első elnöke és miniszterelnöke is. Miután 1964-ben hatályon kívül helyezték a korábbi alkotmányt, 1977-ben újabb alkotmányt dolgoztak ki. 1978-ban az Afganisztáni Népi Demokratikus Párt jutott kormányzati pozícióba, s az ország irányítását a Forradalmi Tanács vette át. E mozgalmon belül ellentétek bontakoztak ki - Nur Mohammed Taraki kormányát puccsal döntötte meg Hafizulláh Amin - , de ezt a szovjet vezetés elfogadhatatlannak tartotta, s megszállta az országot. 1980-ban Babrak Karmalt helyezték az afgán kormány élére (akit összefüggésbe hoztak a szovjet csapatok behívásával is, pedig a Amin meggyilkolásakor még Csehszlovákiában volt). Am a több mint 100 ezer fős szovjet katonai alakulat sem tudta ezt a bábkormányt elfogadtatni a helyi lakossággal.

1987-ben Mohammed Nadzsibulláh lett az államfő, s újabb alkotmányt fogadtak el, államvallássá tették az iszlámot, bevezették a többpártrendszer, a kétkamarás nemzetgyűlést és a minisztertanács intézményét. 1989-ben a szovjet csapatok kivonását követően különböző iszlám fundamentalista erők csaptak össze, polgárháborúba sodorva ezzel az országot. 1992-ben a tíz legjelentősebb felkelőcsoport megegyezett abban, hogy az ország gazdasági és politikai irányítására létrehoznak egy 50 főből álló Átmeneti Tanácsot, a csoportok vezetői pedig négyhavonta váltják egymást a vezetői poszton. 1992-ben Burhanuddín Rabbani lett a

köztársasági elnök, majd 1993-ban létrehozták az iszlám parlamentet. Az 1993-as iszlámábádi megállapodást követően Gulbudin Hekmatjár lett a miniszterelnök.

A név és nép

Az afgán név először a 6. századi indiai forrásokban jelenik meg, viszont az Afganisztán elnevezést csak a 14. sz-tól használták, s a 18. századig csak mint etnográfiai és földrajzi kifejezést. Az afgánok nyelve eredetileg a pastu, mely az indoeurópai nyelvcsalád kelet-iráni ágához tartozik.

Forrás:

Magyar nagylexikon, 1. K.

Akadémiai K. Bp. 1993

Világtörténelmi enciklopédia

Kossuth K., 1982

Nemere István: A KGB története

Puedlo K., 2001.

<http://ftp.wustl.edu/aminet/dirs/aminet/pix/map/Afganistan.jpg>

<http://sangha.net/messengers/alex.html>

<http://www.angelfire.com/la/mysterion/pictures.html>

<http://atle.abc.se/~m10354/pic/mus/samarkand3.jpg>

<http://www.purchon.co.uk/travel/samarkand.html>

<http://www.afghan-web.com/flags/af-current.gif>